

Erik Damgaard

Fra åben til hemmelig afstemning

Indledende bemærkninger

Præses har til forsvar for doktorgraden i statskundskab fremlagt et stort og på mange måder imponerende arbejde. Det repræsenterer utvivlsomt mange års slid med en problematik, som præses fik øjnene op for allerede i begyndelsen af 1970'erne. Jeg husker selv, at jeg i 1973 modtog to særtryk af artikler skrevet af præses. De optræder nu i afhandlingens litteraturliste som henholdsvis Elklit, Jørgen (1973a og b). Den ene artikel er en skarpsindig metodisk kritik af Erik Høghs disputats om vælgeradfærd i Danmark 1849-1901. Den anden er en oversigt over det valg- og stemmemateriale vedrørende folketingsvalg 1849-98, der er bevaret i Landsarkivet for Nørrejylland. Hverken Erik Høgh eller Vagn Dybdahl (sidstnævnte i disputatsen om partier og erhverv i perioden 1880-1913) havde været opmærksom på dette uudnyttede, men righoldige, materiale fra tiden før indførelse af hemmelig afstemning i 1901. Jeg havde dengang – altså i 1973 – ikke fantasi til at forestille mig, at vi senere, og altså i dag, skulle diskutere hovedfrugten i disputatsform af det videnskabelige arbejde, der så småt begyndte med de nævnte to artikler. I mellemtiden, og specielt efter 1980, skrev præses dog en række artikler og arbejdsrapporter, der gav klare indtryk af de retninger, hvori han bevægede sig under dette store arbejde.

Den nu foreliggende afhandling er meget indholdsrig, måske for indholdsrig. Den bevæger sig vidt omkring i henseende til problemstillinger, teorier, hypoteser, spørgsmål, analyseniveauer, datamaterialer og forskningsteknikker. Den rummer enorme mængder af konkret information om økonomiske, sociale og politiske forhold på det nationale niveau og ikke mindst bag Fredericias volde.

Hermed vil jeg stilfærdigt antyde, at afhandlingen stiller betydelige krav til læseren, der selv må gøre en indsats for at bevare overblikket over helheden og de centrale sammenhænge. Jeg vil nok mene, at præses har stillet lovligt store krav til læseren, måske fordi han ikke har villet gøre op med sig selv, hvad det vigtigste budskab nu var.

Dette synspunkt er måske nok skarpt trukket op i betragtning af, at man faktisk får lidt hjælp i det indledende og det afsluttende kapitel. Begge kapitler fremhæver nemlig tre hovedproblemstillinger. En af dem angår de metodisk-tekniske spørgsmål i forbindelse med analyse af det usædvanlige datamateriale, og den er for så vidt klar nok. Men de to andre problemstillinger gives ret forskellige formuleringer, hvad man kan forvisse sig om ved at sammenholde siderne 13-14 med siderne 342-355. Man vil da se, at formuleringerne er ikke i modstrid med hinanden, men de er trods alt forskellige, hvilket kan skabe lidt usikkerhed hos læseren.

Dertil kommer, at afhandlingens overordnede struktur er ganske kompleks. De enkelte kapitlers indhold og placering i den større sammenhæng er i hvert fald

ikke altid umiddelbart indlysende, heller ikke på baggrund af de præsenterede hovedproblemstillinger. Afhandlingens hovedtitel, »Fra åben til hemmelig afstemning«, er ikke – som man ved første øjekast skulle tro – *den* røde tråd i afhandlingen. Der er flere røde tråde, og måske nogle af anden farve. Man kan derfor spørge: Har vi at gøre med en integreret afhandling, styret af en overordnet og veldefineret problemstilling, eller er der tale om »flere afhandlinger, der er beslægtede i emnekreds eller metode«? (Sidstnævnte kan som bekendt også være grundlag for erhvervelse af doktorgraden). Der kan argumenteres til dommedag for begge synspunkter, hvilket jeg ikke ser nogen grund til, da det jo under alle omstændigheder ville være en ufrugtbar diskussion. Nærmest kommer man nok sandheden ved at karakterisere afhandlingen som en slags hybrid – en krydsning af en integreret afhandling og flere beslægtede afhandlinger. Hvis det er sandheden, kan jeg godt leve med den.

Disse indledende konstateringer har visse konsekvenser for den måde, hvorpå en opposition kan tilrettelægges. Man er efter min mening nødt til at være lidt selektiv i fremgangsmåden. Det er nødvendigt til diskussion at udvælge, hvad man anser for at være vigtige problemstillinger, vigtige analyser og vigtige resultater.

Første-opponenten har beskæftiget sig med en række vigtige spørgsmål. Jeg har valgt i hovedsagen at koncentrere mig om den del af afhandlingen, der substantielt set forekommer mig at være mest tungtvejende og nyskabende. Hertil hører især det store kapitel 8 om »Vælgeradfærd i Fredericia 1890-1903« og det ret store kapitel 9 om »Tilpasningen i valgsystemet og virkningerne heraf«. I disse kapitler analyserer præses nemlig sit enestående materiale ved hjælp af blandt andet den til formålet udviklede særlige edb-teknik. I denne min udvælgelse ligger ikke – og det vil jeg understrege meget stærkt – en underkendelse af det store indledende arbejde, præses har udført, både med hensyn til selve indsamlingen af data-materialet og med hensyn til udvikling af den teknik, der muliggør dets behandling. Begge indsatsen er tværtimod yderst fortjenstfulde og selvsagt nødvendige forudsætninger for de substantielle analyser, der i mine øjne imidlertid er og forbliver afhandlingens centrale indhold.

Jeg har med andre ord ladet mig lede af spørgsmålet: Hvad kommer der ud af de usædvanlige analyser? Mere konkret rummer betragtningen tre spørgsmål. For det første: hvilke problemstillinger kan belyses, og bliver belyst, ved hjælp af det indsamlede materiale? For det andet: hvilke resultater fremkommer af analysen? For det tredje: hvilke vidererækkende implikationer har de fundne resultater? De tre nøgleord er altså: problemstillinger, resultater og implikationer.

Terminologien

Inden jeg vender mig til substansen og de tre spørgsmål i tilknytning til kapitlerne 8 og 9, har jeg et par bemærkninger vedrørende nogle af de benyttede termer og begreber. Kapitel 8 er, bogstaveligt talt, fyldt med forventninger. 13 *forventninger* er i hvert fald understregede som værende sådanne, og desuden nævnes »en helt grundlæggende forventning«, der også kunne kaldes en hovedtese (p. 226), som dog først skal afprøves i kapitel 9. Andetsteds i afhandlingen tales om »empiriske forventninger« (pp. 16, 22) og testbare hypoteser opstillet i nummer-

orden. Udover disse forventninger af forskellig art tales om *kausalhypoteser* eller blot om hypoteser. Udtrykket »generelle hypoteser« forekommer dog også (p. 222). Forbindelsen mellem forventninger og kausalhypoteser synes at være den, at forventningerne »repræsenterer de empiriske konsekvenser af de pågældende hypoteser« (p. 227). Tanken er så den, at man på det foreliggende materiale kan teste en kausalhypotese ved at afprøve de forventninger, der er udledt af den.

Ville der være noget i vejen for at tale om teorier og hypoteser i stedet for henholdsvis kausalhypoteser og forventninger? Altså at sige, vi afprøver vore teorier ved empirisk at teste de hypoteser, der er udledt af teorierne? Jeg spørger om dette, fordi en række formuleringer i teksten tyder på, at præses faktisk selv tænker i sådanne termer. Han siger indledningsvist i kapitel 9 (p. 222), at undersøgelsen har et »teoriafprøvende formål«, taler også om en teoretisk begrundelse for en opstillet forventning (p. 233) og om operationalisering af en teoretisk variabel (p. 236).

Jeg har endnu et lille terminologisk spørgsmål. Det knytter sig til benyttelsen af systemteoretisk jargon i indledningen til kapitel 9 (p. 295), (en sprogbrug som i parentes bemærket i endnu knappere form er introduceret i kapitel 3, der handler om valgsystemet (p. 96)). Der tales i kapitel 9 om valgsystemet i snæver forstand, dets omgivelser samt om input og output. *Output* fra valgsystemet er blandt andet »stemmer på partierne og kandidaterne«, »valgte kandidater« og sågar »i en vis forstand i sidste ende også den efterfølgende lovgivning« (p. 296). Præses vil dog kun interessere sig for det output, der udgøres af stemmer og valgte kandidater. *Input* til valgsystemet omfatter kandidatopstillingsmønsteret, emner i valgkampen, organisationsdannelse mv.

Først må jeg hertil sige, at jeg ikke helt forstår, hvordan stemmeafgivning på kandidater og partier kan være *output* fra valgsystemet. Er den ikke snarere input?

Præses har selv tidligere (nemlig i kapitel 3, p. 96) sagt, at valgdeltagelsen tilhører input-siden. Dertil kommer, at han i kapitel 8 flere steder (pp. 222 f., 241) argumenterer for, at man i praksis vanskeligt kan adskille beslutningen om at deltage i et valg fra beslutningen om at stemme på en bestemt kandidat eller liste. Kan præses bortforklare denne tilsyneladende inkonsistens?

Bortset fra dette, kan jeg godt forstå, at en sondring mellem input, system og output kan være hensigtsmæssig til rent dispositions-mæssige formål. Men nogen form for egentlig systemteori kan jeg ikke se i fremstillingen. Når stemmerne er afgivne, og valgmåden på forhånd fastlagt, følger outputtet vel helt automatisk og éntydigt (i hvert fald hvis man ved output forstår valgte kandidater og forudsat, naturligvis, at der ikke fuskes med optællingen af de afgivne stemmer)? Der findes så at sige ingen frihedsgrader her. Måske havde det været enklere at tale om forskellige valg måder og disses virkninger i vigtige henseender. Det centrale er vel to ændringer i valg måden, nemlig valgkredsreformen i 1894 og indførelse af hemmelig afstemning i 1901, og interessen samler sig om disse ændringers virkninger med hensyn til kandidatopstilling, valgdeltagelse, partivalg og valgte kandidater. Så vidt jeg kan se, har dette ikke meget med systemteori at gøre.

Jeg skal nu gå til de mere substantielle kommentarer til afhandlingens kapitel 8 og 9.

Vælgeradfærd i Fredericia 1890-1903

Som tidligere nævnt, er afhandlingens struktur ganske kompleks. Det gælder også flere af kapitlerne, herunder kapitel 8 om vælgeradfærd i Fredericia. Jeg skal derfor nu forsøge at kommentere det mere systematisk under de tidligere nævnte stikordsoverskrifter: problemstillinger, resultater, implikationer.

Problemstillinger

Det forekommer mig, at der i kapitel 8 er to delvis sammenhængende, overordnede problemstillinger. Den ene går ud på at afprøve gyldighedsområdet for gængs vælgeradfærdsteori. Den anden er specielt at studere Socialdemokratiets genembrud i den omhandlede periode. Når moderne vælgeradfærdsteori kan få grænserne afprøvet, hænger det sammen med, at vi befinder os i Danmark omkring århundredskiftet. Det daværende samfund var under økonomisk, social, politisk og kulturel forandring. Det gennemgik en industrialiserings- og urbaniseringsproces, og frem for alt havde det åben politisk afstemning indtil 1901. Spørgsmålet er, om moderne vælgeradfærdsteori også holder under sådanne forhold. Det spørgsmål kan de bevarede valglisten fra Fredericia hjælpe til at besvare.

Men hvilke dele af moderne vælgeradfærdsteori tænkes der på? Så vidt jeg, efter en del gennemlæsninger, kan se, har især fire teorier en fremtrædende placering i afhandlingen. Den første teori kunne kaldes »ressourceteorien« (p. 226). Den går kort sagt ud på (og nu refererer jeg fra p. 226), at den mængde ressourcer, en vælger råder over, påvirker vedkommendes oplevelse af social og politisk effektivitet. Det betyder igen, at ressourcerstærke mænd (kvinder havde jo ikke stemmeret dengang) vil være mere tilbøjelige til at deltage i valgene end ressourcesvage mænd.

Den anden teori kunne kaldes »integrationsteorien«. Den siger, at graden af integration i det sociale og politiske system påvirker aktivitetsniveauet. Jo mere integreret man er i lokalsamfundet, jo mere tilbøjelig vil man være til at stemme ved valgene (jfr. p. 227).

Den tredje teori, der forbindes med Frank Parkin, går ud på, at den herskende klasses værdisystem også i stemmeafgivningen vil påvirke medlemmerne af de ikke-herskende klasser. Potentielle socialdemokratiske arbejdere kan derfor naturligt nok tænkes at stemme på Højre. Man skal nemlig være lidt af en bevidst rebel for at gøre noget andet. Lad os kalde dette »ideologiteorien«, (jfr. pp. 256 f.)

Den fjerde teori er af en noget andet art. Den har med bopælens, eller den »spatiale segregations«, betydning at gøre. Her kommer vi alle til at tænke på Herbert Tingstens lille, men klassiske, arbejde fra 1930'erne. Ideen er, at jo mere koncentreret en klasse eller gruppe er, socialt og især geografisk, jo mere vil den være »overrepræsenteret« i sin politiske adfærd. Lad os kalde denne teori for »koncentrationsteorien« (jfr. pp. 270 ff.).

Resultater

Hvilke resultater når præses så frem til i analysen af vælgeradfærden i Fredericia? Jeg kan naturligvis ikke sammenfatte dem alle i få ord – tænk på, hvor mange sider

præses selv har brugt – men nogle hovedpunkter bør kort nævnes. Man må vel sige, at ressourceteorien og integrationsteorien støttes af resultaterne. Dog er forskellene i de sociale kategoriers valgdeltagelse under nedbrydning i perioden, hvad der tolkes som udtryk for, at flere og flere vælgere gradvist blev opmærksomme på den indflydelse, politisk deltagelse kunne give (p. 228). Parkins ideologiteori findes der også belæg for i analyserne. Afprøvningen af de forventninger, der knytter sig til koncentrationsteorien (den spatiale segregation) giver derimod generelt betragtet mere blandede resultater. Præses konstaterer selv, at »... slutbilledet ender med at være alt andet end klart og perfekt« (p. 284). Det er jeg enig med ham i med den tilføjelse, at jeg synes, at præses presser resultatet lovlig hårdt for dog at redde nogle stumper af teorien. Mere fornuftig er hans drøftelse af de forklaringer, der kan være på, at den konkrete analyse ikke rigtig kan bekræfte teorien. Vi kommer imidlertid om et øjeblik tilbage til teorien og det med et nok så prægnant resultat.

Der er også mange resultater, som mere direkte vedrører Socialdemokratiets vælgermæssige udvikling i perioden. Præses påviser således, at Socialdemokratiet især får tilslutning blandt arbejdere, blandt privat ansatte og blandt yngre vælgere. Hertil kommer så også vælgere, der har stemt på partiet ved det forudgående valg. Det rimer alt sammen godt med vore almindelige forventninger. Præses går imidlertid et lille skridt videre, idet han gerne vil måle de nævnte fire faktorer eller variablers relative betydning for socialdemokratisk stemmeafgivning (pp. 266-269). Hovedkonklusionen bliver, at partivalg i 1898 ikke så meget forklares af alder, erhverv eller stilling som af partivalg i 1985. Det overrasker måske ikke på baggrund af tidligere præsenterede tabeller (8.7. p. 247; 8.12. p. 263). Men i den forbindelse vil jeg gerne spørge, om det er en helt rimelig modelopstilling, vi har på side 267. Har variabelen »parti 1895« ikke en helt anden karakter eller teoretisk status, om man vil, end de tre øvrige forklaringsvariabler? Er der ikke noget galt i at køre »parti 1895« sammen med de tre andre (dvs. alder, erhverv, stilling)? Måske ikke rent teknisk, men dog substantielt set. Jeg kom i hvert fald til at tænke på en ung amerikaner, der for mange år siden fandt et revolutionerende resultat under sin udforskning af norsk vælgeradfærd, som han dengang vistnok ikke kendte så meget til. Han var nemlig i stand til at forklare, eller forudsige, næsten alle norske vælgeres stemmeafgivning. Det eneste han behøvede for at gøre det, var oplysninger om hvilke partier, vælgerne identificerede sig med!

Jeg ved godt, at præses gør noget andet her, men er der alligevel ikke lidt af et problem med partivalg 1895 i forhold til de tre andre forklaringsvariabler?

Som før nævnt er det generelle resultat vedrørende den spatiale segregation ikke særlig klart. Præses giver imidlertid ikke så hurtigt op. Han foretager tværtimod et nyt frontalangreb inden for Fredericias volde igennem en analyse af specielt Socialdemokratiets vælgere i 1895 og 1898. Den relevante hypotese er angivet som forventning nummer 13 på side 287. Den afprøver en teori om den personlige interaktions betydning og forudsiger, at væksten i Socialdemokratiets vælgertilslutning i stort omfang foregår »fra hus til hus« i de kvarterer, hvor der boede mange potentielle socialdemokratiske vælgere. Jeg finder, at præses i afprøvningen af denne hypotese demonstrerer endog megen opfindsomhed og ori-

ginalitet. Jeg har i hvert fald ikke tidligere set noget lignende og tvivler faktisk på, at andre end netop præses overhovedet kunne finde på at gennemføre en sådan undersøgelse. Det kræver nok en historiker med både sociologisk og politologisk indsigt. Resultatet er også ganske slående. For valget i 1898 vises således, at 58 procent af de nye socialdemokratiske vælgere boede meget tæt på en stabil socialdemokrat, og i den nordøstlige del af byen var det hele 71 procent. Det er dog et flot resultat! Vistnok et af de flotteste i hele bogen.

Måske bør jeg lige for en ordens skyld spørge til den helt præcise definition af at »bo tæt« på andre. Jeg kom lidt i tvivl, da jeg forsøgte mig med at tælle prikker og stjerner på kortene side 289 og 291. På side 288 benyttes formuleringen »ved siden af hinanden, over for hinanden, eller med haver, der stødte op til hinanden«. Er det den operationelle definition, og er den problemfri i praksis?

Implikationer

Nu findes der jo ikke en sammenfatning af kapitel 8, om end der gøres flere generelle bemærkninger undervejs. Netop derfor bør vi spørge om, hvad der så kom ud af alle anstrengelserne. Efter min mening er det især to ting. For det første findes (med enkelte forbehold) støtte til almindelig vælgeradfærdsteori. Det er i sig selv ikke revolutionerende. Det afgørende er, at analyserne er foretaget på basis af nok så hårde data, der knytter sig til et samfund, som er ret så forskelligt fra det moderne. Præses skriver et sted (p. 267), at vælgeradfærdsteoriens gyldighedsområde hermed udvides betydeligt. Det er jeg enig i. For det andet har vi nu fået mere sikker viden om de vælgere, der stod bag Socialdemokratiets gennembrud i perioden. Det er også et vigtigt resultat. I begge henseender er der tale om videnskabelige fremskridt. Jeg skal vende tilbage til dette emne, når jeg har set nærmere på kapitel 9 om ændringerne i valg måden og sammes virkninger.

Ændringer i valg måden

Det er med store forventninger, man påbegynder læsningen af kapitel 9 om tilpasninger i valg systemet og virkningerne heraf. I kapitel 9 finder man så at sige rosinen i pølseenden. Ovenikøbet den rosin, der – hvis jeg må være så fri – har givet pølsen navn. Præses har mange steder tidligere i afhandlingen bebudet, hvad man efterhånden opfatter som den definitive analyse af den hemmelige afstemnings virkninger. Han har næsten spændt vore forventninger til bristepunktet med den bebudede analyse i afsnit 9 komma 2. Forinden må vi dog læse om lidt andet.

Problemstillinger

Præses kan undertiden virke tør og lidt kedelig i de ofte så grundige og omhyggelige redegørelser for dette og hint. I kapitel 9 møder vi imidlertid indledningsvist en helt anden præses. En præses, som levende og næsten engageret fortæller som en god politisk historiker om to betydningsfulde ændringer af den danske valg måde. Afslappet og hyggeligt fortæller han om valgkredsreformen i 1894, som ingen har ofret større opmærksomhed, og om indførelsen af hemmelig afstemning i 1901, som vi troede var uden større virkninger. Hvad siger resultaterne?

Resultater

Den længe tiltrængte reform af valgkredsene fandt sted i 1894 som led i det storpolitiske forlig mellem de moderate og Højre. Den fjernede først og fremmest de værste urimeligheder i den eksisterende valgkredsopdeling. En af kredsene havde i 1892 for eksempel godt 21.000 vælgere, medens andre kun havde 15-1600. Desuden synes valgkredsreformen primært at have ydet Socialdemokratiet retfærdighed, selvom også de moderate nok scorede en midlertidig gevinst.

Den hemmelige afstemning blev indført i 1901, vistnok fordi ingen længere var i stand til overbevisende at argumentere imod den. Hvad betød den så? Det søger præses at belyse gennem dels en økologisk analyse af valgdeltagelsen i et antal kredse, dels en på individ-data byggende analyse af partivalg og valgdeltagelse. Hans udgangspunkt er den gængse opfattelse, som tilskrives flere kendte danske forskere, at indførelse af hemmelig afstemning ikke fik nogen særlig betydning for den politiske udvikling. Det tror præses ikke på, blandt andet fordi Vagn Dybdahl i sin disputats gav en række eksempler, der pegede i modsat retning. Hvad finder præses så ud af?

Den økologiske analyse viser, kort sagt, for det første en stigning i valgdeltagelsen efter indførelsen af hemmelig afstemning i 1901, og for det andet, at seks faktorer var af betydning for denne stigning, nemlig følgende: Om der var opstillet en socialdemokratisk kandidat, om vedkommende i givet fald med sikkerhed ville vinde, om valgresultatet i det hele taget var forudsigeligt, om valgstedskøbstaden udgjorde en stor del af kredsen, om valgdeltagelsen i 1898 lå på et højt niveau, og om man betragter valgstedskøbstaden eller resten af kredsen (p. 309). Det lyder rimeligt nok, men størst interesse knytter sig formentlig til analysen af individuel stemmeafgivning.

Her kommer vi så til rosinen i pølseenden. Præses vil finde ud af, hvordan indførelsen af hemmelig afstemning påvirkede partivalget, hvilket, som han også selv fremhæver (p. 311), er lidt paradoksalt, idet formålet med hemmelig afstemning jo netop var at gøre det umuligt at finde ud af, hvordan den enkelte havde stemt. Hvordan kan man måske alligevel finde ud af det? Præses nævner to mulige fremgangsmåder (p. 312). For det første kan man sammenstille valgresultater og -deltagelse i 1898 og 1901 for at skønne over udviklingen med en rimelig grad af sikkerhed. For det andet kan man se på ændringer i forskellige sociale gruppers deltagelsesmønster efter indførelse af hemmelig afstemning.

Den første fremgangsmåde er benyttet i tabellerne 9.5. og 9.6. (pp. 312, 314). Tabel 9.5. har nogle tomme celler under valgåret 1901. Dem har præses så ganske enkelt udfyldt med tallene i tabel 9.6., der unægtelig er interessante. Hvordan kan han dog gøre det, når afstemningen jo nu var hemmelig? Præses oplyser, at de skønnede tal bygger på kendskab til »fordelingen af såvel by- og landstemmer på de tre partier ved valgene siden 1892 samt den andel, der ved disse valg plejede at stemme på samme parti ved to valg efter hinanden« (p. 312). Hvordan skal det nu forstås? Har præses taget den gennemsnitlige fordeling på by og land, og den gennemsnitlige andel, som stemmer på samme parti? Eller hvad?

Hvis vi accepterer de skønnede tal som rimeligt sikre, må vi også indrømme, at resultatet er markant for Socialdemokratiets vedkommende. Partiet fik næsten

halvdelen af alle gyldige stemmer i byen. Fremgangen var stærkere end tidligere, og præses mener, at den hemmelige afstemning har forstærket fremgangen. Jeg tror, han har ret.

Et andet hovedresultat er påvisningen af den stigning i valgdeltagelsen, der sker med valget i 1901. Præses opdeler vælgerne i tre kategorier: aktive, nytilkomne og sofavælgere, og påviser – for såvel Fredericia som Middelfart – et niveauskift i valgdeltagelsen for alle tre kategorier. Også dette resultat må siges at være i overensstemmelse med hovedtesen om den hemmelige afstemnings betydning for valgdeltagelse og partivalg.

Den videre analyse koncentrerer sig især om nytilkomne vælgere og sofavælgere, som i denne sammenhæng er mest interessante. Valgdeltagelse og partivalg studeres inden for begge kategorier med benyttelse af tre forklaringsvariabler: offentlig vs. privat ansættelse, stilling og alder. De mest markante resultater i tabellerne (9.13.-9.17.) er utvivlsomt den voldsomme stigning i de offentligt ansattes valgdeltagelse i 1901, men også arbejdernes valgdeltagelse stiger kraftigt. Ser man specielt på gruppen af offentligt ansatte arbejdere er stigningen nærmest eksplosionsagtig: fra en valgdeltagelse i 1898 på kun 28 procent til ikke mindre end 81 procent i 1901! Man må vist indrømme, at der hermed er fundet belæg for tesen om den hemmelige afstemnings betydning for valgdeltagelse og partivalg.

Hermed er analyserne imidlertid ikke tilendebragt. Præses vil også se på de mulige virkninger af valgmodeændringerne på kandidatopstillingsmønstrene og partiorganisationerne. En enkelt side om partiorganisationerne (pp. 340 f.) siger nærmest, at man ikke kan sige noget. Men hvad med kandidatopstillingerne?

Forhåndsforventningerne forekommer her at være noget blandede. Præses synes på den ene side at hævde, at ændringerne i valgmoden kunne skabe nye forhåbninger, der ville omsætte sig i flere kandidater i de enkelte kredse, og på den anden side at hævde, at »valgsystemets indbyggede mekanik« virker i retning af at holde kandidattallets gennemsnit stabilt omkring 2.

Hvilke resultater kommer præses så til? Såvidt jeg kan se, drager han kun én håndfast konklusion, nemlig den, at det stærkt forøgede antal socialdemokratiske kandidater ved valget i 1903, i hvert fald delvis, er en følge af den hemmelige afstemnings indførelse (pp. 333 f., 340). Som begrundelse angives, at valgresultatet i 1901 gjorde det meget mere tillokkende for Socialdemokratiet at stille op i flere kredse end tidligere. Bortset herfra, kan man imidlertid ikke rigtig sige noget.

Implikationer

Præses har heller ikke villet give os en generel sammenfatning af hovedresultaterne i kapitel 9, der ender lidt tamt med den før nævnte side om partiorganisationerne. Men vi kan jo selv gøre situationen op. For mig at se, er det især påvisningen af den hemmelige afstemnings virkning, der påkalder sig interesse. Efter læsningen af kapitel 9 kan man ikke længere påstå, at indførelse af hemmelig afstemning var uden større betydning, som nogle forfattere har dristet sig til at skrive. De mange enkeltresultater, hvoraf jeg har nævnt en del, sandsynliggør i høj grad den grundlæggende forventning, eller hovedtese, om reformens betydning for partivalg og valgdeltagelse. Nogle af de mest markante resultater viser, at offent-

ligt ansatte, arbejdere og lavere funktionærer i særlig grad har lidt under den åbne afstemning. Det er iøvrigt et tema, der allerede findes introduceret i kapitel 8 (pp. 238 f.), men ved den lejlighed fik vi ikke tal til underbygning af påstanden om, at de nævnte grupper lå under for social og politisk pression. Det har vi så fået i kapitel 9.

Generelle og afsluttende bemærkninger

Jeg skal herefter vende mig til nogle mere generelle spørgsmål, inden jeg når til de afsluttende bemærkninger. Præses har som nævnte understreget det teorialfprøvende sigte med afhandlingen. I så henseende gør han selv resultatet op i kapitel 10, der generelt søger at holde sammen på det meget omfangsrige stof, ved (p. 349) at fastslå, »at en meget betydelig del af valgforskningens almindeligt fastslåede sammenhænge på det individuelle plan også genfindes i Fredericia i denne periode, dvs. under helt andre samfundsmæssige forhold end der, hvor de pågældende teorier og teorielementer er blevet udviklet. Fredericia i 1890'erne ligger altså i det store og hele inden for den moderne vælgeradfærdsteoris gyldighedsområde.«

Jeg vil gerne vide, om præses under arbejdet har gjort sig overvejelser om, hvorfor Fredericia eventuelt *ikke* skulle være inden for den moderne teoris gyldighedsområde. Han taler om helt andre samfundsforhold osv., men jeg har ikke fundet angivelser af mere konkrete faktorer eller mekanismer, der på forhånd kunne begrunde, at teorien ikke holder.

Man kunne også spørge, om konklusionen vedrørende teoriens gyldighedsområde rimer helt med analyserne af den åbne afstemnings virkninger. Var det ikke således, at nogle befolkningsgrupper lå under for social og politisk pression, og at Socialdemokratiets udvikling hæmmedes? Er der følgelig ikke et problem her, når man påstår, at moderne teori også gælder for Fredericia i 1890'erne?

På de afsluttende sider gør præses sig nogle tanker om fremtidig forskning. Han finder blandt andet behov for at udvide teorialfprøvningen med andre perioder og andre cases. Der luftes også nogle muligheder i så henseende. Jeg vil derfor spørge præses, om han tror, der er så meget nyt at hente i sådanne fortsatte undersøgelser, at de nødvendige og sikkert store omkostninger kan opvejes?

Endelig mit sidste spørgsmål. Det knytter sig også til de afsluttende overvejelser. De kan nemlig give én indtryk af, at præses' ambition i sidste instans er at tegne et dækkende og endeligt billede af den samlede samfundsmæssige og politiske udvikling i Danmark i den omhandlede periode, i hvert fald benytter han sådanne vendinger (pp. 354 f.). Mit spørgsmål er ganske enkelt: Mon ikke det er for ambitiøs en opgave at stille sig?

Præses er jo kendt for at være en person, som altid er særdeles omhyggelig med sit arbejde. Jeg gav derfor på forhånd afkald på at lede efter trykfejl, stavfejl og lignende formelle brister. Jeg er derfor ked af at måtte sige, at jeg uden at ville det har fundet hele tre sådanne fejl – og så er der jo nok endnu flere. Jeg skal ikke trække tiden ud ved at påpege dem alle tre, men kan dog ikke dy mig for at gøre opmærksom på en enkelt af dem. Til forklaring heraf, må jeg nævne, at jeg som bedømmelsesudvalgets formand i januar 1988 (og faktisk mere end en måned før

fristen udløb) afleverede den endeligt redigerede indstilling om disputatsens antagelse til forsvar til Fagrådets sekretær med en fræk bemærkning om, at der næppe var så meget som én fejl i indstillingen. Noget sådant skal man jo aldrig gøre. Det viste sig da også, at Fagrådets daværende formand fandt én fejl, som jeg blev gjort opmærksom på og skamfuld måtte vedgå under Fagrådets behandling af sagen. Fejlen var, at jeg havde kaldt det for undersøgelsen så centrale FPN-program for »Find People by Name«. Det burde rettelig have været benævnt »Find Person ny Name«. Det var jo ikke så godt. Ingen kan vist forestille sig, hvor stor min glæde var, da jeg under udarbejdelsen af min opposition igen læste disputatsen og kom til side 181, hvor den første længere omtale af FPN-programmet indledes. Man bedes læse linje 8 fra neden på side 181 og derefter indrømme, at jeg var berettiget til at benævne programmet, som jeg gjorde. Problemet er, at præses derefter begynder at omtale det på en anden måde. Det er selvfølgelig inkonsistent, men jeg havde jo ikke regnet med, at præses kunne være inkonsistent på et så elementært punkt.

Jeg går så til de afsluttende bemærkninger. I det foregående har jeg søgt at vurdere afhandlingens styrke og knap så stærke sider. Afhandlingen repræsenterer et meget stort og solidt udført arbejde. Derom er ingen tvivl. Det spænder vidt i flere retninger. Måske også for vidt, hvorved det bliver lidt uoverskueligt og taber noget i den indre sammenhæng, man kunne ønske sig, når arbejdet præsenteres som en samlet afhandling. Desuden er jeg lidt forbeholden på nogle punkter, hvad det rent terminologiske angår.

Det vigtigste for mig er dog afhandlingens resultater, især dem, som findes i kapitlerne 8 og 9. De bekræfter stort set moderne vælgeradfærdsteoriens gyldighed under ældre samfundsforhold på basis af ganske ualmindelige adfærdsdata, som præses har gjort et stort arbejde for at opspore og analysere. Resultaterne viser også noget interessant om Socialdemokratiets gennembrud i den behandlede periode, ikke mindst den originale analyse af hus-til-hus spredningen af partiets tilslutning, men også betydningen af indførelsen af hemmelig afstemning med den frigørelse, der med hensyn til politiske valg sker af arbejdere og offentligt ansatte. Det er markante resultater, som efter min vurdering må tillægges betydeligt større vægt, end de resultater, man finder i de tidligere kapitler.

Jeg er derfor heller ikke i tvivl om, at præses, som Undervisningsministeriets bekendtgørelse om doktorgraden kræver, med sin afhandling har demonstreret, at han sidder inde med betydelig videnskabelig indsigt og har bragt videnskaben et væsentligt skridt videre. Ingen, der beskæftiger sig med lignende problemstillinger, vil i fremtiden kunne komme udenom præses' afhandling. Efter disse bemærkninger er det eneste, der står tilbage, at ønske præses tillykke med den doktorgrad, han har fortjent.